

ІВАН НЕХОДА

ЛІСОВІ ОСЕЛІ

фронтів
поезії

УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
КИЇВ 1944 ХАРКІВ

Иван Нехода

I

ЛІСОВІ ОСЕЛІ

РЯБИНА

Була осінь війни сорок другого року,
Нас теплушки везли на Калінінський фронт.
Туманами зашнувся сліпий горизонт,
І розпачливо десь скрекотали сороки.
Болота і ліси, болота і шпилі,
І між листям—червоне намисто рябини.
У солдатських мішках кожен жменьку землі
Віз із дому. Шматочок землі України.
Рідна жменька землі із Херсона, з Ромен!
Ми взяли б тебе всю, та хіба тебе вмістиш
У солдатських мішках?

Із гвардійських знамен
Ти нас кликала в бій. І ми йшли. Комуністи ж!
І ми рвалися в бій. Як раділи, коли
Перший в німця відбили горбок і рябину...
На яких би ми, друзі, фронтах не були,—
Ми за цілу воюєм, за всю Україну!

Ми на захід ідем по сніжку молодому,
Я в калінінським лісі рябину збирав.

Цю рябину, як відблиск боїв і заграв,
Посаджу під вікном,
Як приїду додому.
Хай росте, хай цвіте, хай шумить при вікні,
Хай розкаже внукам про грізні ці дні!

24. XII 1942 р.
с. Монастирсьок

ЛІСОВІ ОСЕЛІ

Ліс стоїть дрімучий, як загадка.
Між зелених, лісових ялин,
Притулилась, мов лисича хатка,
Гвардії стоянка—Княжий Клин.
Тут вже рік живем ми під землею
У лісах калінінських. Зима.
Вітер над землянкою моєю
Цілі кучугури підніма.
У землянках, бліндажах, усюди,
Гріючися біля чавуна,
Живемо ми, як печерні люди.
Дім, сім'я—у мріях лиш. Війна!
Пада сніг, шумлять густі ялини,
Не стихають день і ніч бої.
Ми—по цей бік Ловаті-долини,
А по той бік—ворог. Німчаї.
Тут ми держим всі і поодиначі
Оборону, свій передній край.
Ми, артилеристи й піхотинці,
Мінометчики й танкісти. Хай
Дме пурга, хурделиться над лісом—
У засаді наші снайпери!
Ходить німець, слід петлює лісом
Зранку і до пізньої пори.
Пильно стежить снайпер Нусупбаєв,
Цілить бронebійник Курінний,
Мінами їх, снігом засипає,
Безугаву йде залізний бій...

А коли на мить стихають фрїци
(Є часи затишшя на війні),—
Слухаємо арїї з «Марїди»,
Згадуємо довоєнні дні,
Як жили ми,—москвичі, кияни,
Смуглі хлопці із Алма-Ати...
Гулко впав снаряд серед поляни.
Знов тривога. Знову в бїї іти.
Нам наказ короткий був: за всяку
Цїну відстояти рубежі!
Тричі йшли ми в штикову атаку,
Руйнували їхні блндажі.
Після бою—спати, спати, спати!
І, поклавши в голови кулак,
Спиш. Весь світ здається наче з вати—
М'яко так. І тепло. Спи, земляк!
Б'ють гармати, пада сніг з ялинника,
Глухо б'ють. Ми звикли вже до них,
Як до тїкання годинника,
Як до шороху мишей нічних.
Сплять бїйці, їм сон рожевий сниться,
І стихає вогневий наліт.
Нишпорять під вікнами лисиці,
Визирають зайчики спід віт...
Так всі дні живем ми під землею
У землянках, блндажах (зима!)—
Дружньою, гвардійською сім'єю
У лісах густих біля Холма!..

19. XI 1942.

Лїс біля Княжого Клина

ТУТ СЕЛИЩЕ БУЛО...

Воронки від снарядів, мін і бомб,
Рови, окопи і руїни всюди,
Рипить сосни розбитої суглоб...
Тут селище було! Жили тут, люди.
Як жили! Таке життя не всім
Дається за короткі наші роки...
Ні світла, ні тепла. Стоїть порожній дім.
Заходимо,—як страшно віддаються кроки!
Тут хлопчик русочубий в цій хатинці
Учився Леніна визнавати по картинці.
Тут по сусідству й ви жили, можливо,
Читали Гейне і збирали жниво.
Тут з діда-прадіда, із віку в вік,
Збирали мед, з берез точили сік,
І, як велося в домі гречкосія,
Бенкетом відзначали Маковія.
Тут у врочисті дні, на свято Жовтня,
Куди б не глянув, скрізь, де б не пройшов ти,
Червоні майорили прапорці:
На клубі, по дворах, в дитини у руці...
Стоїть пусте село, не йде з домів димок.
Воронки від снарядів,
Вікна без шибок.
Тут билась ми вночі. Тут, віч-на-віч, в упор
Шли на броніюваних потвор.
Серця і нерви наші у ці дні
Були востократ мідніші від броні.
Крізь хугу, крізь бої пройшли ми триста верст,

Не дранг нах Остен, ні, — сказали, — дранг нах
Вест'н!*)

На захід ми йдемо. І ноги наші в ранах,
І душі наші в ранах. Багатьох нема.
Уже ніколи їм не зустрічати ранок,
Хто ліг під Луками,
А хто біля Холма.
Стоять пусті доми і двері на замках,
Оселі — мов покинуті шпаківні,
Ждуть, — чи повернеться додому птах?
Повернеться! Настануть дні спокійні.
Поправим двері, вставим шиби всюди,
Затопим печі, й дим із димаря
Провозвістить у світ: живуть тут люди!
Знов хлопчик схилиться над світлом букваря,
Уздрить в нім пам'ятник Вітчизняній війні...
І я скажу: це пам'ятник мені!
Окоп і змах руки із зв'язкою гранат...
І хлопчик прочитає: «Сталіна солдат».

17. XI 1942 р.
с. Княжий Клин

*) Не на схід, а на захід!

НІЧ ПЕРЕД БОЄМ

Думлять голубі ялини, сосни сухі риплять,
плять в бліндажах гвардійці, лиш вартові не
сплять.
ихо у лісі. Ні звіра, ні сліду людського ніде.
иш вигуки вартового:

— Сій,
то йде?

закриваю очі, кутаюсь: «Люлі-лю!» —
ам себе колисаю, сплю і, здається, не сплю.

Мамо, матусю! Другий вже рік

Ні звістки од тебе, ні ласки.

Важко мені. Ляжу спати — з повік

Сон утікає повинню рік,

Шумом дитячої казки.

Мамо, матусю! Ніч догора.

Де ти? Ні звуку, нікого.

Вітер навшпиньках, вітер з Дніпра

Крадеться повз вартового.

Вітре-земляче! Ти хоч скажи,

Втіш моє серце гаряче.

— Сльози і зойки... Люди чужі

Край твій плюндрують, юначе!

Чайкою квилить, к землі припада,

Б'ється при битій дорозі.

Матір-матусю гонить орда

Босую на морозі.

— Чуєш, мій синку? Муки і кров...

Та не скорюсь їм!

І вітер

Тихо підвівся і тихо пішов,
Сосен гойдаючи віти.

Спали бійці-земляки в бліндажах,
Мати голубила кожного в снах.
То вітер ходив і шумів іспід віт,
Нашіптував кожному з дому привіт.

О, як не хотілось очей розтуляти,
Очей, що у сні цілувала їх мати!..
Суворими й злими устами ми зранку

І мовчки покинули нашу землянку,
А потім, такі ж, як у сні, мовчазні,
Такі, як бувають лише на війні,

Пішли ми в атаку, зімкнувши ряди.

— Мамо, матусю, — прийдемо, жди!

Ми кулею били, штиками кололи,
Руками душили, піймавши за поли.

Хай кров їхня лється у три ручаї,
Мамо, матусю, — за сльози твої!

А вітер услід нам, а вітер: — Карай! —
Зіходило сонце. Горів небокрай.

В той день ми потурили німця з двох сіл і
п'ятьох висот,

Курили трофейні сигари, — гідь, хоч і вищий
сорт, —

І, виставивши дозори, утомлені спати лягли.

І кожному снилась мати, що нам застеляла
столи,

І страву на скатерть ставила — горілку, меди,
кавуни.

— Їжте, — казала мати, — пийте, мої сини!
І ми піднімали чаші й пили за усі fronti...
Ніч перед боєм. Спіть, гвардійці,
Завтра в атаку йти!

20. XI 1942 р.
Ліс біля Княжого Клина

СОТИЙ НІМЕЦЬ

Ой, мете метелиця,
Крутить сніговій!
Сніг наметом стелиться
На передовій.
В білім маск-халаті
Наші снайпери.
Вийде німець з хати—
На приціл бери!
Щоб їх взяв родимець!
Нусупбаєв, бий!
Пада сотий німець
На рахунок твій.
Маск-кожух і валянки,
Цілиться герой.
— День, товариш, — маленький,
Мість моя — большой!
Німцем путь завалена...
— Сто — за Казахстан,
Сто і сто — за Сталіна,
Триста — моя план! —
День димами стелиться,
Закипає бій...

Ой, мете метелиця
На передовій!

22.XI 1942 р.
с. Глушиха

ЗА ЩО ВОНИ ЇЇ УБИЛИ?

Ми йшли на захід. Край могили
Труп дівчинки в крові лежав.
За що вони її убили?
За що їй ворог світ одняв?
Вона жила. Мов зайчик білий,
Над азбукою тілом всім
Схилялась. І незрозумілий
Був світ, як самовар, в яким
Не розгадати їй ніяк:
І як це—чай із диму? Як?
Вона хотіла жить. І днями,
З маленьких, паперових букв,
Вона складала слово «мама»—
Живе, з теплом ласкавих рук.
І сумувала, коли слово
Не слухалось... Моє дитя!
Не вийшло? Що ж, поспробуй знову,
Рости—і вийде. В дім—життя.
Вона росла в рожевій димці...
Але ввірвалися, як грім,
Чужі, ворожі люди—німці...
Чого вони прийшли в їх дім?
Чого,—вона іще не знала...
Ввійшов один (в руках багнет),
І в книжці, що вона держала,
Побачив Сталіна портрет.
І очі п'явкою пристали.
Він крикнув гнівно:—Хто такий?

І дівчинка сказала:—Сталін!

— Чий?

І вона сказала:—Мій!

І дивно все це до нестями—

І ці солдати і війна,

І ці, що на мундирах плями—

Чи од крові, чи од вина?

А потім били... Букви косо

Затанцювали в букварі.

А потім узяли за коси

І розстріляли на зорі.

Лиш місяць свідком був та кладка—

Упала горілиць... Прощай!

Весь світ zostався, як загадка,

Як самовар, що з диму—чай...

Ми йшли на захід. Край могили

Труп дівчинки в крові лежав.

За що вони її убили?

За що? Боєць гвинтівку взяв.

Я втратив сон і спокій. Боже,

Хіба таке забутись може?

Пектимо злість мене гірка,

Допоки здібна мстить рука

Всім гнівом серця і курка!

8 XI 1942 р.

с. Мірошкіно

ПОЛОНЕНИЙ

Він стоїть, мов пляма, перед нами,
Молить нас, благає пощадити...
І тоді у нього за плечами
Старики підводяться і діти.
І тоді жінки підводять руки—
З попелищ, з глибоких ям, з пожарищ.
— Чуєш наші зойки, наші муки?
Бачиш нашу свіжу кров, товариш?
І тоді дерев гойднулись віти,
Шибениць розкрились панорами.
І узріли ми: то наші діти!
І пізнали ми: то наші мами!
А навкруг горіли ще квартали
Міста, старовинного, як казка...
Ми нічого в нього не питали.
Що нам скаже ця зелена каска?
Витягали трупи спід руїн,
І тоді сказали всі:—Це він!
Він, що вчора убивав і вішав,
Він, що мирні руйнував оселі,
Він, що вчора силоміць завівши,
Гвалтував дівчаток в «Гранд-отелі».
Він, що цілився з автомата в мене,
Щоб убить мене й над теплим трупом
Насміять святе моє знамено,
Чоботом своїм стоптати грубим.
— Вбить його!—кричали...
Та живого

Був наказ доставити до штабу.

І просили люди вартового:

— Дай,—кричали,—вдарить раз хоча би!

— Він дитятко вбив... (Мій сину милий!..)

— Вбить його, убить!—кричали люди.

Суд іде страшний і справедливий.

Вся земля, весь світ суддею буде!

15.IV 1943 р.

с. Сенчіти

ШТУРМ ВЕЛИКИХ ЛУК

Три дні метелиця мела,
Заносила путі,
Три дні ні виїхать з села,
Ні пішки не пройти.
Буксують «емки» у снігу,
Буксують грузові.
Збивають зайця на бігу
Замети снігові.
Зими такої, поки й світ
Не знали старики.
Зривалась шкіра із руки,
Як брались за курки.
В таку югу ми йшли на штурм,
На штурм Великих Лук.
Вітри нам грали замість сурм,
Знамена рвали з рук.
Несли гармати по снігах,
Котили їх вручну...
По нас вивчатимуть в віках
Вітчизняну війну!
Ішли і падали в метіль,
І кожен злість беріг.
І—що нам втома, що нам біль?—
Безсмертя—наш поріг!
Грудьми, кривавицею рук
Ми брали кожну п'ядь.
До перемоги нам, до Лук—
Рукою вже подать!

Ми бились вдень і уночі,
І сон не жив в очах,
Висіли грізно, як мечі,
У німця на плечах.
Рубали їх і брали в бран,
Душили їх вручну.
Мела метіль, ішов буран,
А ми несли весну!

Листопад—грудень 1942 р.
с. Мірошкіно

Другий рік, як ми не знаєм дому,
Живемо зозулиним життям,
Другий рік я не казав нікому
Ніжних слів, бо не до ласки нам.

В повний зріст ідем на захід, плазом,
Падаєм—лицем на захід теж!
Служать нам в бою дороговказом
Трупи рідних, спалахи пожеж.
Вірні друзі йдуть в бою зо мною—
Дві гранати, пляшка з рідиною!

Україно, нам життя нема
Без твоєї волі і простору.
Чи нахилить шию в щіль ярма,
Той, хто серцем дивиться угору?

Власним тілом танк чужий зірву.
Смерть? У подвигах я оживу!

Грудень 1942 р.
с. Монастирсьок

ВІР, МОЯ ХОРОШАЯ...

Вітер нашу яблуньку, що в саду,—розчах...
Сум в листі твоєму і печаль в очах.
Вір, моя хороша, в щастя—не в біду!
Цвіту більш, ніж пустоцвіту
В серці. І в саду.

Вір у те, що снилося взимку по ночах.
Заживе та яблунька, що буран розчах.
Вір у те, що мріялось,—йдеться вже к весні!
Надсилай листи звичайні,
Шли і заказні...

А як лист повернеться («вибув адресат...»)
Що ж? Згадай ту яблуньку, і мене, і сад.
Як зазеленіє в нашому саду,—
Буде празник. Вір у празник,
В щастя—не в біду!

24.XI 1942 р.
с. Мірошкіно

ВСЕ ЦЕ ТАК БУЛО НЕДАВНО...

Ти відкрила вранці ставню
І постукала в вікно...
Все це так було недавно,
Все це так було давно...

Ти букет подарувала, —
Білі лілії — розмай.
Якщо любиш — ти сказала, —
Кожним ранком поливай!

Поливаю, як вела,
І дивлюся на цвіти.
І мені здається, мила,
Із букету вийдеш ти —

І відкриєш вранці ставню,
І постукаєш в вікно...
Все це так було недавно,
Все це так було давно...

26. XI 1942 р.
с. Мірошкіно

Ми й самі не знали, скільки друзів
Має кожний з нас. І всі вони,
Коли важко, коли серце в тузі,
Коли сум-журба на виднокрузі,—
Наче світлі проблиски весни—
Коло нас в ці трудні дні війни.

Пише з Дону капітан Бабенко,
Пише Льова Озеров з Москви.
Літаки везуть, підводи, рейки,
Все листи, листи—нові, біленькі...
І, здається, в колі друзів ви,
Чуть їх гомін біля голови!

І в тісній землянці під землею,
Стало враз просторо так, немов
Не над картою схилився я своєю,
А країну всю, як батарею,
З друзями своїми обійшов.
Всі—в боях. І кожен жив-здоров.
Взяв снаряд, мов дружній тиск долонь:
— Батарея, за наш день—огонь!

5.1 1943 р.
с. Монастирьок

УВЕЧЕРІ В ВІВТОРОК...

Іванові Щипуну

Охотний Ряд, готель «Москва»,
Кімната дев'ять-сорок,
І клятви дружньої слова:
— Увечері в вівторок!
Шумливий час, хороший час!
Ми щастя не шукали,
Воно сміялось серед нас,
Підносило бокали.
Москва, Москва! Там нас нема,
Де ми гуляли вчора.
Гримлять бої, мете зима
Нещадна і сувора.
Бліндаж під Луками, роз'їзд,
Живем ми під землею,
Щоб завтра знов на повний зріст
Могли ходити нею.
Усюди ми, на всіх фронтах,
Дружили не даремно.
Без друзів кожному в очах,
Немов без сонця,—темно!
Метуть метілі снігові,
Бої на горизонті...
Та ми умовились в Москві:
Де б не були на фронті,
Які б дороги не пройшли—
Щоб путь в Москву шукали!
Щоб знову сісти за столи,

Піднять свої бокали...
В зимовий день чи восени,
В цей рік чи в той,—як знати?—
Ми з'їдемося після війни
Без телеграм і дати.
Ало, нагадую слова:
— Увечері в вівторок!
Охотний Ряд, готель «Москва»,
Кімната дев'ять-сорок...

12.XII 1942 р.
с. Кладово

В ЗЕМЛЯНЦІ

(Жарт)

— Полюби мене на мить,
Поцілуй, та так,
Щоб щеміло, як щемить
Серце в час атак!
Поцілуєш?.. А як ні,
Як не хоч,—ну, що ж?
Всяк буває на війні—
Сонечко і дощ.
Більше сонця—більш тепла,
Ближче до весни...
Хитро очі підвела,—
Що їй до війни?
Я—солдат, а що вона?
Скривджений і злий
Гріюсь біля чавуна
Вогником надій.
А вона сказала так:
— Злість—на користь теж.
Коли злий—в огні атак
Німців більше вб'єш!

17. II 1943 р.
с. Монастирсьок

Ну, от і все. Прийшов розлуки час
Так несподівано і так непоправимо.
Війна нас зблизила. І розлучає нас.
Дощем проходить косим щастя мимо.
Зажди, спинись! Я хочу, щоб ці дні
Сіяли нам повік, як казка стародавня...
Станиця Усть-Бистрянськ, гармати вдали
Дощаний дім в провулку Першотравня.
Там серце залишилося моє.
(О, вогники очей і кіска білоруса!)
Прийшов розлуки час...
Як куля не уб'є—
Обов'язково в домок той вернуся!

Листопад 1941 р.
на Дону

ЛЕЖУ ОДИН, ЗАКУТАВШИСЬ В ШИНЕЛЬ...

Коли приходять на передову
Газета «Правда» в хмуру передосінь, —
Лежу в окопі, згадую Москву,
Останню арію Каварадосі.
Вона звучить в моїх ушах ще й досі.
О, як ридала в ній віолончель!
Гармати б'ють...

Окопи. Виють міни.

Лежу один, закутавшись в шинель,
Далеко од Москви, од України.
Руїни біля Лук. І в серці мрій руїни.
Якщо впаду в дорозі, не дійду,
Одне просив би: не пишіть дружині!
У неї серце хворе на біду,
У неї й так багато смутку нині,
Живе, як вітром гнаний на крижині...
Хай краще жде (немає в цім вини),
Холодний день теплом надії гріє.
Так буде легше... А після війни,
Як не прийду, як день весни повіє, —
Ну, що ж? Вона доросла. Зрозуміє.

Гармати б'ють. Іще далеко йти
Назустріч сонцю, дневі голубому...
Ми перед боєм пишемо листи:
«Живі, здорові, німця б'єм і втому
І, безумовно, прийдемо додому!..»

11. II 1943 р.
с. Монастирсьок

ЗА ТИХ, ЯКІ В ЦЮ НІЧ В ПУТІ

(Під новий 1943 рік)

Два дні підряд мете метіль,
Хурделить снігопад...
Ти постелила вже постіль,
Але не будеш спать.
Ти стіл покрила (світло втіх!),
Дві чарки на столі.
Мете метіль в очах твоїх,
В очах. І на землі.
Зімкнуть очей не можеш ти
І думу тчеш свою
Про тих, які в цю ніч в путі,
Про тих, що мусять в бій іти,
І що впадуть в бою.
Дочка вже спить, сусіди сплять.
Ти думаєш про нас.
Ти дивишся на циферблат, —
Дванадцять б'є в цей час!
Я піднімаю тост і п'ю,
Ми вдвох в зв'язку з цим днем
За Батьківщину і сім'ю,
За перемогу п'єм!
О, пам'ять про сім'ю! Бійцям
Згадалось, хто як жив...
Ми мовчки випили сто грам
І вийшли з бліндажів.
За наших випили дружин,
Що вірність бережуть,

За рідний дім, за те, щоб він
Благословив нас в путь.
І в бій пішли (сто трясць в ребро!)
Був бій—усім боям.
Про нашу злість Інформбюро
Розкаже завтра вам!

Огонь згасає, ти—одна...
Підкинь у грубку дров,
Налий і мій бокал вина
І випий за любов!

31. XII 1942 р.
с. Монастирськ

ЗНИКНЕ ВІЙНИ ЛИХОЛІТТЯ...

Може заради неділі,
А може—о, радість, рости!—
Три ластівки прилетіли,
Три милих твоїх листи.

Відстань між нами небачена,
Дім наш тепер—в листах!
В них ми йдемо на побачення,
Цілуємось... у словах.
Дощик іде-поливає,
Чи сніг на передовій,—
Пошта моя польовая,
Почерк розмашистий твій!
В снах, і як бій нас колише,
В мріях тобою живу
Й питаю себе: коли вже
Побачу тебе наяву?
Де мені сум свій подіти?
Важко тепер нам усім.
І ми починаєм, як діти,
Марити про свій дім.
Змовкнуть і війни й снаряди,
Вийдем з листів і ми,
І будем побаченню раді,
Як сонечку після зими.
Все, про що мріялось—яв'ю
Стане тоді... А поки—
Ти щільно маскуєш ставню,

Світло ховаєш в платки.
Скільки любові і ласки
Стигне в мені!.. А поки—
Гнівом горять спід каски
Очі мої—штики.

Зникне війни дихоліття,—
Вернуся на рідний поріг.
І буде котям муркотіти
Щастя нам біля ніг!..

Грудень 1942 р.
с. Монастирсьок

ІЮНЬ

Ніні Разінкові

Місяць іюнь—це наш місяць сімейний,
Згадую роки минулі...
Чуєш? Привіт нам кують поіменний,
Щастя нам зичать зозулі!
Рано я вийшов сьогодні з землянки,
Снилась... І знов не доснилась...
Бій починався. І рушили танки,
Біла берізка зломилась.
Сни недомріяні, спогади сині!
Бились,—пощади нікому!
Так відзначали твої іменини—
Гаряче. По-фронтовому.
Вперше без тостів і без портвейну,—
Тост піднімали зозулі:
За місяць іюнь—нашу дату сімейну,
За те, щоб не брали нас кулі!

13. VI 1943 р.
с. Сєнчіти

ДЕНЬ ТЕБЕ НЕ БАЧУ...

День тебе не бачу—і така тоска,
І нестерпна мука серденько стиска...
Якби скука—в вечір вийшов би в туман,
Вшкварив би «Циганку» під п'янкий баян,
Розігнав би скуку-сум-журбу-печаль,
День пройшов—і добре,
День прожив—не жаль!

Тільки я не вийду в вечір у туман,
Не розважить серця і п'янкий баян...

А в ліску зозуля, а в ліску—кує...
Світе мій, вірадо,
Горенько моє!

10. V 1943 р.
с. Сенчиги

ПІД НАШИМ ДЕРЕВОМ...

Під нашим деревом, де тіні
Сплелися, спогади немов,
В корі, на гілочці-сидінні
Твою записочку знайшов.

Ти тут була, ти тут сиділа,
Цвіла весна, сміявся ліс.
Був кожен день нам, як неділя...
Давно-давно... Бур'ян поріс.

Ой, заросли стежки-дорожки!
Рву полуниці і курю.
Вже літо, зацвіли волошки,—
Як треба по календарю.

І сум, і тиша без'язика...
І знов ввижаються мені—
Та яблунька і та осика,
І ти, як привид, вдалині.

Не взнати яблуньку тепер цю...
Рву полуниці і курю.
Живу по спогадах. По серцю.
Не хочу—по календарю.

11. VII 1943 р.
с. Сянчітв.

ПОЛУНИЦІ

Ти збирала в лісі полуниці,
Повен кошик їх набравсь уже.
— Леле!—та й побігла до криниці:
Свіжий слід на пальцях червониться,
Наче їх поранив хто ножем.

Я вертався лісом тим з розвідки,
У криницю умочив рукав.
— Ой,—сплеснула дівчина,—ти звідки?
Кров сочилась з ран, мов ягід мітки.
— Полуниці,—я кажу,—збирав!
Бач, і досі слід,—кажу,—од ягід...
А в самого кров відкрилась знов.
Ранок був, чи день? В очах був захід.
— Треба кров спинити, вжить контрзахід!—
Й стала замовляти мені кров.
Мила рану, підмостила хвої,
Полуниці подала:—Ну, їж!
Не забудь дорожки лісової,
Не забути дівчини такої!..
І з тих пір, куди б не йшов, частіш
Зупиняюся біля криниці,
Виглядаю, слід ловлю між трав...
Ні, нема. Вже й осінь червониться...
Сон приснивсь, чи справді полуниці
Я з тобою в тім ліску збирав?

27. VI 1943 р.
с. Сенчіти

РОСТИ ЩАСЛИВА, СВІТЕ-ПТАШКО!

Дочці Тамарі в день її 7-річчя

Твої сьогодні іменини,
Та не приїду я з війни...
Сиджу під гілкою рябини,
Цвіте рябина—дар весни.
Переливається роса
Привабами всіх знаних казок.
Осколки мін, уламки касок,
І гул, що хмарою звиса,
Тривожать спомини мої...
Сьогодні тут були бої.
Весна ввійшла вже в календар.
На деревах гладкі ворони,
Мов німці, каркають: кар, кар!
Про нашу, може, оборону?
І, врахувавши їх поправку,
Шле німець міну навісну.
Лягаю на траву-муравку,
Щоб не демаскувать весну.
Нехай собі цвіте рябина—
Притулок гніздам і шпакам!
Солдатська доля зозулина—
Сьогодні—тут, а завтра—там...
Зірву рябини цвіт, в конверті
Пошлю тобі цю жменьку трав.
Скажу—не в зайчика відняв—
Її одбили в німця, в смерті!
Хтось може вівав у цю хвилину

За цей рябини кущ-межу.
Нарву букет... Ні, всю рябину
Для тебе, доню, збережу!
Щоб кожним літом
Білим цвітом
Вона в цей день тобі цвіла,
Розказувала казку дітям,
Вінком лягала круг чола.
Рости щаслива, світе-пташко!
Мине бурян війни, і ти
Сама узнаєш, як нам важко
Було рябину зберегти.
Мине війна...

А зараз міни
Летять, щоб тата вбить твого...
Мене маскує кущ рябини.
Благословляю я його!

4. VI 1943 р.
с. Сенчіти

„НА ФРОНТІ НЕ СТАЛОСЬ НІЯКИХ ЗМІН...“

В третій роті Смірнова, на передньому краї,
Старшина в городки із єфрейтором грає.
Триста кроків до німця, а крок до біди.
Міна виє. Прислухались.

—Бий, не сюди!

Міна хрюкнула—мимо. Кепсько німець при-
стрілює.

Б'є єфрейтор «змію».—Крапка! Будьте з
неділею!

І небо високе, і сонце веселе,
Соловейко надії, мов скатерті, стеле.
Життя не заглушиш, якщо молоде!
Поки пристріляється—не попаде.
Бойове охоронення—на тому схилі,
А ми—по цей бік висотки, в яру.
—Якщо за два роки кулі не вбили,—
То буду жити, поки не вмру!
Співа соловейко, шумить осока...
Вночі перепалку вели ми коротку:
Ходили в розвідку, взяли «язика»,
Сусідня рота одбила висотку.
Чотириста німців—штик їм в ребро!—
Лежать—смерть їх міряє на аршин...
Про це повідомить Інформбюро:
«На фронті не сталось ніяких змін...»

28. VI 1943 р.
с. Сенчів

ЗАБАВА

Майору А. М. Балдакову

Ех, забава, ти забава,
Хлопці зліва, хлопці справа,
А дівчата у кругу
Вигинаються в дугу.
Так бувало—гопці, гопці...
Тільки зараз—де ви, хлопці?

Прийшла милому повістка,—
Дроля—серденько моє!
Грає Аня-гармоністка,
Жар «страданню» піддає.
Все дівчата, все дівчата,
Та не їхня в цім вина.
Ходить ходором вся хата,
А на обрії—війна.
Над окопами—ракети,
Не один цю ніч клене...

Фронтowe життя! Таке ти,
І печальне і шальне.
Граї, гармошко, граї, гармошко,
Од Лахново до Сенчіт!—
Хтось зірвав, пита волошку:
—Чіт чи лишка?
Випав чіт!

Значить—ох, значить—ех,
Значить наша візьме верх!

Узяла журбу-подругу
Та й пішла, пішла по кругу...
«Я сенчитская девчонка
До чего достукалась,
Полюбила лейтенанта—
Да в ремнях запуталась!»
Чути строчать кулемети,
Чуть війни гарячий хрип...
Сип, подруженько, куплети,
Моє горенько розсип!
«Ой, военный, ты военный,
Ты военный не простой,
Ты на севере женатый,
А на юге холостой».
Цок підборів біля двору,—
Ех, хоч душу одведу!
Взяв би дівчину,—котору?
Ту, що в серця на виду!
Ой, Сенчити, дні іюля,
До війни—17 верст...
Цілу ніч кує зозуля,
З фронту вторить їй оркестр.
«Лейтенанты, лейтенанты,
Аленькие губки.
Скоро ваши галифе
Перешьем на юбки!»
Тупіт, тупіт цілу нічку,
Аж по селах гук іде.
Це весна на переключку
Нашу молодість веде!

А на ранок—кожна піде
Спільний лан копать вручну.
Все—для фронту, для побіди,
Все для милих, на війну!
Ой, Івана, ой, Купала,
День народження мого!
Поки куля не попала—
Буду жити,—о-го-го!..
Буду жити—ой, дівчата,
Лісовий полин очей!
Цілу ніч зоря крилата,
І нема зовсім ночей.
Буду жити,—мила справа,
І снаряд не доліта...
Ой, неділя, ой, забава,
Молоді мої літа!

4. VII 1943 р.

с. Сенчіти

СПИТЬ ПЕРЕД БОЄМ БАТАЛЬЙОН...

I

Світає. Місяць, мов хто вищерб,
Висить, немов забутий... (Вище б!)
Немов дитина, що заснула,
А держить ляльку ще в руці.

Туман пливе, кує зозуля,
Село, неначе в молоді.
Туман, туман пливе круг мене,
Мов сон, мов забуття зелене,
Гойдається туди, сюди...
Спить батальйон,
Цвітуть сади.
Дні на війні, як сни, нерівні!
У лихобабінським полку
Висять круг бліндажів шпаківні,
Висять на кожному дубку.
Шпаківні! Нам несуть вони
Пах рідних стріх крізь дні війни.
Біліє вишня, рожевіє
Метеликами яблунь цвіт.
Вже схід ворушить свої вії,
От-от розплющить очі схід.
Зажди, світанку колісниця,
Нехай солдату сон досниться:
Він стрівся з милою своєю,
Два роки він не бачивсь з нею!
Нехай солдат її пригорне,
Цілунком губи обпече...

У неї очі—чорні, чорні,
Упали коси на плече.
—Ку-ку!—вітає день зозуля,—
І щез, розвіявся туман.

Отак якби й війна минула!..
Копитом б'є мій кінь-булан.
Даю ще раз вівса коневі,
Цілую квіти яблуневі...

II

Вже скоро в бій іти пора.
На деревах, за деревами,
Зозулі, наче дітвора,
Що грається біля двора:
—Ку-ку, ку-ку!—жартують з нами.
Земляк мій очі розтуля.
І ми в зозулі щастя просим...
Дзвінку весну кує земля.
Хвала мозолям коваля,
Хвала зозулям, сонцю, росам!
Хвала тобі, моя шинель,
Просмалена в бою святому!
Бійцям, що у труді важкому,
Що йдем шляхами всіх земель,
Що йдем—і прийдемо додому!
Хвала, хто в чесному труді
Знав піт гіркий і щастя, мабуть.
Хвала і рибі і воді,

І чарші, і сковороді,
Що зір і нюх солдатський вабить.

Спить перед боєм батальйон,
Зіходить сонце над землею...

Хвала тобі, солдатський сон,
Якому здавсь солдат в полон,
Щоб стріться з милою своєю!

28. V—5. VI 1943 р.
с. Сенчів

* * *

Ми не можем стрітись—я і ти,
Безліч на путях війни вибоїн.
Знищені для зустрічі мости.
Щоб скоріш додому нам прийти—
З німцями шукає стрічі воїн!
Дім і ти—це потім, як і всім.
Поле бою наш солдатський дім!

Ти не часто й снишся (заздрю снам!)
І вві сні не можу я побути
Із тобою, люба, сам-на-сам.
На війні належить сон бійцям,
Та війна не держиться статуту.
Не до сну нам на передовій.
Вдень і ніччю, вдень і ніччю—бій!

Але мріять, думать об тобі
По дорозі в мужність вже добути,
Це так само зброя в боротьбі,
І її ми держим при собі,
Так, як і належить по статуту.
Вдень і вніч ми з нею йдем у бій,
Вдень і вніч зо мною образ твій!

1943 р.
с. Сенчиги

ЯК ПРИЇДЕМО З ВІЙНИ..

Скільки ніжності і ласки
Б'є із серця глибини!
Як приїдемо з війни,—
Знімемо похідні каски,
Скажем:—Здрастуйте, сини!
І розкажемо їм казки,
Й будуть слухати вони.

Візьмем дочок,—скільки дзвону!
Пурхне усміх-голубок.
—Хочете про «Колобок»
Чи про «Шапочку червону?»
Підем квіти рвать в лісок...
Витре нам сльозу солону
Їх безжурний голосок!

Повні вдячності й любові
Ми обнімемо дружин.
Ліг в розлуді не один
Рік-полин гіркий! І знову
Кожен потайки з мужчин
На поріг приб'є підкову,—
Щоб мідніш держався він!

Потім втомлені і сиві
Сядем вдома за столи.
Так сиділи ми—коли?
Скажемо жінкам:—Спасибі,

Що дітей зростить могли
На пісній воді та хлібі,
І що вірність зберегли.

Так ми скажем... А покищо,—
Де вони, сини твої?
Другий рік ідуть бої.
Де жили ми—попелище,
Де любились—кураї.
Смерть свинцевим свистом свище,
Ікли шкірячи свої.

Теплу ніжність, щирю ласку
В гнів священний оберни!
Нас питаються сини:
—Скільки ти в війну германську
Знищив німців?

Одягни

Ще міцніше ремінь, каску,
Знімем їх після війни!

Листопад 1942 р.
с. Мірошкіно

БЛАГОСЛОВЕННІ МИСЛЬ І ПІТ!

І день і ніч, життя і смерть—усе змішалось на
війні.

І живемо ми більш тепер, ніж ми жили у
мирні дні.

Спочинок, сон? Забули їх! І рух сплановано
і вдар.

Не споглядаєм—ліцим світ, як ліпить виріб свій
гончар!

І час і простір—глина лиш. Благословенні
мисль і піт!

Мозолями ми творим день—на тому світ стояв,
стоїть.

Мозолями ми творим день, не робимо, аби з руки,
А якщо робим—то вже так! Красиво! Міцно!
На віки!

Благословенні будьте ввік і мисль, і воля, і число!
Світ ліпить теж, як і горшки, рука, що знає
ремесло!

Березень 1943 р.
с. Сенчіти

II

1941 P I R

1941 рік

(Вступ до поеми)

I

Коли в ясний червневий ранок
Ударив перший грім війни,
Я вийшов збуджений на ганок,
Лишивши в ліжку мрійні сні.
Сіяло сонце над Дніпром,
Цвіла троянда під вікном.

Була неділя. Над рікою
Розбіг вітрил—вперед, назад...
Гули трамваї. Ми з дочкою
Збиралися у зоосад.
А вдень, запланували так,—
На матч «Динамо» і «Спартак».

І раптом грізний тріск зенітки,
Тривожні в небі літаки.
Свої? Так ні. Ворожі,—звідки?
Отак ми думали, поки
Не вчувся бомби свист вгорі
І вибух в ближньому дворі.

Затьмаривсь день! Метіль залізна
І брязкіт стекол заодно.
Отак війна, як злодій, влізла
Осколком у моє вікно.

Все—шкереберть. Усе невлad.
Ми не пішли у зоосад.

Я слухав Молотова виступ
Біля розбитого вікна.
Із слів його, по бомби свисту
Ми взнали: почалась війна!
Обняв дочку, жону свою.
Мужчини місце у бою!

II

Зірвавсь війни скажений вітер,
Удерсь в мій дім, мою сім'ю.
— За місяць—два,—хвалився Гітлер,—
Усю Росію розіб'ю!
І меч заніс кривавий свій.
Ми прийняли нерівний бій.

Стряслись від танків гори, доли,
Хилились люди нижче трав.
Зійшлися армії. Ніколи
Таких побоїщ світ не знав.
Своїми власними грудьми
Вітчизну захищали ми.

Коли спитають нас онуки
Про ці жахливі дні війни,
Ми їм розкажемо про муки,
Яких не знатимуть вони,

Про те, як бились ми в ці дні,
Об смерть спіткались, як об пні.

Скажу, погладивши хлопчиська:
— Був день. І враз настала мла.
Немов затемнення, фашистська
По землях наших тінь пройшла.
Де тінь пройшла—там гори мук...
І буде слухати онук.

Колись, якщо він в мене буде,
Колись, як будуть діти в нас...
А зараз помста давить груди,—
В атаку виступати час!
Початок рівно в шість нуль-нуль.
Кладу в гвинтівку всі п'ять куль.

Був бій край Гострої Могили,
Мов туча йшла фашистів рать.
Ми танків бити ще не вміли,
Хоча не вміли й відступать.
Ми землю рили, як кроти,
І німцям зроду б не пройти,

Коли б не танки із бронєю...
Це потім ми навчились їх
Спинять гранатою своєю
І сталю власних тіл своїх.
Ми одступили за село.
Немало наших полягло.

Діденко смертю пав хоробрих,
Загинув Бойко, Левінсон.
Не одному в очах згас обрій,
Та не здавалися в полон.
Ми знали: краще смерть в бою,
Ніж спину в ярмах гнуть свою!

III

Ми відступали через Київ.
Ось вулиця моя і двір...
Чого ж, чого так серце нис,
Кого шукав тривожний зір?
Дзвенить баклажка, казанок,
У двір прискорюю свій крок.

Чи вийде жінка із дочкою?
Ввійду у дім, побачу їх!
І я тремтячою рукою
Шукаю ключ дверей своїх.
Гримлять гармати вдалині,
Шибки посипались в вікні.

Нема ключа, нема нікого,
Сусідка вийшла, не визнає,
Мене зустрівши, як чужого...
Тризорка—щуденя моє—
На мене гавкать почина...
О, як змінила всіх війна!

Невже змінивсь і я? Не знаю,
Але так болюче мені.
Моя Україно, рідний краю,
Ти вся палаєш у вогні!
Криваву точить смерть косу.
Куди я біль свій понесу?

Ідуть полки, ревуть гармати,
Сховались люди в погребях.
Ми відступаєм. Де шукати
Тебе з дочкою на руках?
Забита біженцями путь,
На схід, на схід вони ідуть...

IV

Як леви, ми за Київ бились,
Багато німців полягло.
Нас куля брала не з потилиць,
Якщо вже брала—то в чоло!
Вмирали чесно, як і слід,
Чолом на захід, не на схід.

Про це розкаже нам Китаїв
І Голосіїв гордий ліс...
Хоч як хай буря лист ламає,
Та міцно дуб у землю вріс.
П'є німець воду над Дніпром.
Не вичерпав Дніпро відром!

Лягло там їх, як жаб під києм...
В цей день німкенья не одна
Одержить звістку з штампом «Київ»
Про те, що вже вдова вона,
Що в мужа, «вілла» над Дніпром—
Могила, хрест. На нім—шолом.

Ми бились. Та нерівні сили...
Нам довелось відійти.
«Побідно» німці йшли, могили
Свої лишаючи й хрести.
Мій рідний край! В той день в бою
Пролив я першу кров свою.

Ще не загоїлася рана...
Сестра схилилась над плечем.
У перемоги перший ранок
Її ім'я ми спом'янем,
Що сонцем власного тепла
Нас для Вітчизни зберегла.

Це ти, Терещенко Галина,
Це ти, Циханська, кров свою
Дала, що вкрала в мене міна...
І от я знову сонце п'ю.
Я знов готовий в бій іти!
І знов дороги,
Знов фронти...

О, скільки цих доріг пройшов ти!
 Минаєм села і міста.
 У парку харківському жовтень
 Пожовклим листям обліта.
 Ми тут любилися колись,
 Вітчизну захищати клялись.

Жорстокі йшли бої. В цю пору
 Вже німець йшов на Люботин.
 Залютіно й Холодну Гору
 Обороняли ми. Та він
 Перелізав рови, дроти.
 І мусили ми відійти.

Вже німець Харків рвав за поли—
 Палає «Красная», «Вуцвик».
 Ми не забудемо ніколи
 Страшний цей сорок перший рік!
 Цих диму чорного стовпів,
 Тих днів, як Харків він бомбив.

І знову відступ, відступ, відступ...
 Та знали ми: вже не один
 Десяток тисяч псів-фашистів
 Перемолов наш помсти млин!
 До Вовчі Гітлер хвіст волік,
 Як пес, одвісивши язик.

Захекавсь німець, вліз у Вовчу—
Та й лиже рани, воші ська,
Безсилою стікає жовчю,
Перегруповує війська.
Овва! Тих сил уже нема.
Як бич, замірилась зима!

Ми відступали під Москвою,
І на Донбасі, й на Дону.
Та в жовтні Сталіна рукою
Ми повертали вже війну!
Серця зливалися в одно!
Вже сходило Бородіно!

1942 р.
м. Каменськ

МОСКВА

I

Москва. Сніги. Затемнені будинки,
Рубінові зірки зняли з Кремля.
На площі Ногіна й біля Ординки
Сліди домів розбитих, й відтіля
Вивозять речі, їх сніжок вкрива...
Такою я зустрів тебе, Москва,
В ту осінь, в той у сорок перший рік...
Хіба таку тебе стрічать я звик?
Вже чітко чувсь гарматний гул вночі,
Вже ополчались дружно москвичі,—
Професор і маляр, робочий і поет
Злізали на дахи, ішли в нічний пікет.
Підперезавшись ремнем тугим
Москва йшла в ополченці—рядовим.
Німецькі танки рвались на Можайськ,
Але сказали ми собі:—Мужайсь!
Зенітки уночі на шмаття небо рвали
Й, здавалось, небо падало на брук,
І плакали жінки й дітей несли в підвали...
О, скільки бомб, цих огненних гадюк
Скидали ми з домів, паливши рукава,
Тебе в ті дні рятуючи, Москва!

II

В театрах—«Фронт», «Суворов», «Руські
люди»,—
Не до розваг тепер і не до Скріба.
Аеростати в скверах, в парках, всюди,

Немов на берег викинута риба,
Блищать, ворують срібною лускою...
Ось дама біля вулиці Тверської
Стоїть у шляпці і кресалом креше,
Вогонь для папіроси добува.
Берусь допомогти.

— Мерсі, не вперше!..

Така ти року сорок другого, Москва.
Такій Москві я шлю привіт прощальний,
Таку йду захищать на фронт Центральний.
В Охотному Ряду, де дім Союзів,
Стоїть пресимпатичніше дівча
У формі міліцейській, синій блузі,
І рухом рук порядок відміча.
Міліція! В райкомі комсомолу
Мені казали: дехто плакав з них,
Як набирали в міліцейську школу.
Пішли. Тепер з красунь цих постових
Не могу відірвать своїх очей,
Стишити серця рух, як стихне рух ночей.
Такі недавні учні семилітки,
Вони—в ППХО й біля зенітки,
В лісах калінінських, де воювали й ви,
Заготовляють дрова для Москви.

Стоїть величний Кремль. Озброєні квартали
Вартують над Москвою небо голубе...
Москва, Москва! Тебе ми врятували,
Це значить—врятували ми себе.

Літо 1942 р.

Москва

III

ДОРОГА В СВЯТО

ЧУМАЦЬКИЙ ШЛЯХ

Ні встати, ні звестись—такий був мін огонь.
Лежали ми, гвинтівки стисши між долонь.

Отак лежали ми... Вгорі, у сизій млі

Над фронтом пролітали журавлі.

— Курли, курли!.. (дитинством світ запах!)

Додому кликав їх Чумацький шлях.

Такий закон: де б не ходив, не їздив,

Живе в крові всевладний поклик стріх...

Вони в свої летіли отчі гнізда—

В левади, у двори, до клунь своїх старих,

Де явір біля хати, колесо на хаті,

Де журавлята в гніздах—мрії волохаті.

Давно—давно!..

Окопи. Мовчазні і грізні,

Ми чули пах осель в цій журавлиній пісні.

Прожектор їх піймав, мов дві огнисті нитки,—

По журавлях стріляли німці із зенітки!

Й побачили усі, як птах, вістун весни,

Із світанкової упав височини.

А ключ ішов вперед, не похитнувся ключ,

Бо ж їхні гнізда там, де Псьол, Дніпро і Збруч.

— Курли, курли!..—дзвенів, мов сурми клич,
над нами.

І так хотілось стати журавлями!

Тоді ми підвелись й на повний зріст пішли.

Чи міни, чи дроти,—дарма—

—Курли, курли!..

20. III 1943 р.

Калінінський фронт

ДОРОГА В СВЯТО

В день визволення від німецьких окупантів мого рідного села Олексіївки, Коломацького району, Харківської області.

Вже дата празника близька!
Ці дні—до щастя кладка.
По Україні йдуть війська,
По землях мого батька.
І день, і серце роздвіло—
Йдемо! Міцнієм в гарті!
Вже звільнено моє село
(Його нема на карті).
Там роси пив... Там пас корів...
Під копами у осінь—
Цигарку юності курив,
(Курю її ще й досі!)
Висіла вивіска моя
Під дахом на сільраді.
Хлоп'ям писав (вже виріс я)—
А їй і досі раді.
При світлі серця-каганця
Ми п'єси грали в клубі.
Змужніли м'язи і серця...
Де друзі? Де ви, любі?
Іду селом—журба німа,
Тут рвалися снаряди.
Моєї вивіски нема,
Немає і сільради.
О, Олексіївка—село,

Сусіди хлібороби!
Підводить день своє чоло,
Немов після хвороби.
Ні школи, де я вчивсь, ні лип,
Лиш згарища довкола...
Де Зінченко тепер Пилип?
Де друг, Шунько Микола?
Веселий юності баян,
Дитинства дзеньки-бреньки...
Чи ви живі—Ревека Йван,
Данило Бондаренко?
Живи! Ваш голос узнаю
По голосу гвинтівки...
Якщо ж упали у бою—
Чолом на захід тільки.
Ясним чолом—до рідних стріх,
До отчого віконця...
Ми серцем звернені до них,
Як соняшник—до сонця.
Знов зійдемося після війни
Над тихим нашим ставом,
На грудях—слави ордени...
Немає хат? Поставим!
Побіда грає в срібний ріг,
Шлагбауми піднято...
Ведуть додому сто доріг,
І кожна—в наше свято!

12. VIII 1943 р.
с. Сенчіти, біля Великих Лук.

СКИДАЄ НІМЦЯ ГОРДА УКРАЇНА

Зіходить день в промінні голубому,
П'ють наші коні воду із Дніпра...
Вперед, вперед!—побідно сурма гра;
На захід путь—це значить—путь додому,
У рідний край, до рідного двора,
Де мати сина жде, де брата жде сестра.

Скидає німця горда Україна,
Скривавлена, але жива, жива!
В вінку терновім в неї голова,—
Рабиною не стала на коліна!
Не слалась німцю в ноги, як трава—
В бою відстоювала ти свої права!

О, Україно, спів зозулі вранці!
Народи всі за тебе йдуть в бої.
Близький твій біль і радощі твої
І білорусові й азербайджанцю.
Коли в ріку зіллються ручаї—
Гранітну скелю води рвуть її!

Ще сльози в тебе, іще рани в тебе...
Загоїм рани, висушим сльозу!
Свободи сонце розжене грозу,
Залетється пісня жайворонком в небі.
Женем, рубаєм німця, як лозу,
Бо ж таки наше зверху, німцeve—внизу!

Засвітим знов жар-птицю Дніпрельстану,
Відновимо заводи і мости.
Володарем землі своєї—ти,
Преславний внук Хмельницького Богдана!
Мітлою помсти ворога мети!
Ім пам'ятник один—березові хрести.

І знову в поле вольна вийде мати
Збирати щастя жниво молоде.
З руїн рука будівника зведе
Нові колгоспівські світлиці-хати.
Гей, ворог, не сховаєшся ніде!
На нашу вулицю вже наше свято йде!

Змиває німця кари хвиля гнівна,—
Так ось коли настав розплати час!
Для ворога нема пощади в нас!
Цвістимеш знов в сім'ї народів рівна,
Моя Україно, край, де жив Тарас.
До щастя—Сталін—наш дороговказ!

Жовтень 1943 р.
біля Невеля

ЩЕ ТЛІЄ ЗГАРИЩЕ СЕЛА...

Ще тліє згарище села,
Валяються убиті німці...
Учора битва тут була.
Опухлики і Невель—всім ці
Місця знайомі, кожен з нас
Тут кров свою пролив учора.
Над трупом тих, хто в битві згас,
Берізка тужить білокора.
Мов сльози—листя капа з віт...
Труп білобрисого хлоп'яти
Бідою чорною висить,
До помсти кличе, до розплати.
Священна ненависть—рости!
Тремтить німчур, як листя жовте...
Хрести,
Березові хрести.
Землі хотів? Її знайшов ти!

10. X 1943 р.
Локтево

ТИ Й НЕ УЯВЛЯЄШ, ЛЮБА...

Ти й не уявляєш, люба, скільки
Спив я горя за ці дні війни.
Змовк у серці ніжний спів сопілки,
Ніжність і кохання—де вони?
Тільки гніву я навчився, тільки—
Убивати ворога, колоть.
Ненависть—наш дух і наша плоть!

Ці от руки, що ласкати звикли,
Що дочку гойдали—люлі-лю—
Стали гострі, наче вовчі ікли,
Бо Вітчизну, бо тебе люблю.
Дні мої, літа мої прогіркли!
Серцем я зачерствів і отерп.
Да святиться ненависті серп!

Квітка тягне зір в окоп до мене—
Не до квітів нам,—бої, бої...
Взяв її, як спогад, як знамено,
Як літа загублені свої.
Будь вовік життя благословенне!
І запахла квіточка на мить...
Значить—не забув іще любить!

23.XI 1943 р.
с. Башмаково,
Невельського р-ну

ЛЕТИ СКОРІШЕ, КОНЮ МІЙ!

Я бачив сон—додому йду,
І чую—стогін у саду—
Враг коси милій рвав моїй...
Проснувся—був сигнал у бій.
Лети скоріше, коню мій,
На поміч дівчині моїй!
Як дім її знайти? А так:
Там звив гніздо своє лелека,
При хаті—клен, вгорі, далеко—
Сіяє місяця маяк.
І я німий, і кінь німий,
Веде додому шлях прямий...
Де ж дім її, садок, воли?
Лиш слід руїн, та ворон криче...
А дівчина?—Гай-гай, юначе,
Її в неволю повели!..
І злість в мені з тих пір кипить,
Летить земля іспід копит—
І кулі не беруть мене!
І кожний день—подібний грому,
І кожний бій—це шлях додому.
Розплати ворог не мине!
Нехай в бою, як на льоду,
Спіткнусь, але її найду—
На Рейні, в Кельні—все одно!
Зозуля щастя нам віщує,
І серце з серцем зустріч чує.
А серцю—много знать дано!

1. VII 1943 р.
с. Севчиги.

Діти просили їсти,
А мати лежала вбита.
Їхали кавалеристи,
Цокали дзвінко копита.

Дітей узяли на коні.
— Дозволь всиновить, майоре!

Солдатські чорстві долоні,
Горя безкрає море...

15.I 1944 р.

м. Ярославль, госпіталь

ВІРНІСТЬ

Часто я спиняюсь на портреті,—
Милий усміх, ніжний світ очей...
В дні, коли були на крок од смерті,
Крізь безсоння фронтових ночей
Пронесли ми ніжність і тепло,
І серця в нас чисті, наче скло.

Не спіткнеться кінь, як на підкові,
Хоч п'ятсот слизьких промчить доріг.
Зустрічі, багаття випадкові
Не заманять на чужий поріг.
Квітка к сонцю лине та чи ця.
В нас додому звернені серця!

Коли сумно, коли серцю важко,
Беремо коханої портрет.
Й так, немов ковток води з баклажки
В літню спеку—й знов йдемо вперед.
Біль у серці, злість і туга теж.
Та що зліший—дужче німця б'єш.

Це вже точно, в цьому маєм досвід,
Через те в очах у нас без дна
Особливий, ніжний смутку одсвіт,
Бо кохана у цей час одна.
Милий зір, незгасна згага губ,
Не було б—так вигадав таку б!

2.VII 1943 р.
с. Севчиги

* *
*

Настане, друзі, день, коли
Ми прийдемо з війни додому,
Дружинам скажем: застели
Святкову скатерку,
По тому
Врочисто сядем за столи,—
Хильнем по случаю такому,
Як ще ніколи не пили!

І співу буде, і жалю!..
Поставлю бочку пива-меду,
Жінкам шампанського куплю...

І знов припав до кулемету,
І німець падає в ріллю.
В той день ясний, що попереду,
Із вбитих німців путь стелю!

Жовтень 1943 р.
с. Занюсково

РУШНИК

Було це наче в давнину.
Любив я дівчину одну.
Стрічали з нею весен цвіт,
Весь світ співав біля воріт,
Як молодь, що на колодках
З піснями в свято, у вінках.
І думав я—о, дивина!
Нам досить світу, що з вікна.
А під вікном—барвінок, м'ята,
Були нам будні днями свята!
Ми били дич, точили мед,
Жили і знали наперед—
Що так було. Так є. Так буде...
Як гірко помилялись люди!
О, мирний спогад давнини!
Барвінок, м'ята—де вони?
Мовчить, як сум мій, даль німа.
Можливо й дівчини нема...
Зів'яла м'ята, день поник...
Зоставсь на спогад лиш рушник,
Що дівчина його мені
Подарувала у ті дні.
Чи ж дівчину забудь таку?..
Два півники на рушнику,
Високий явір і криниця,
Дорогою краса-дівиця
З цебром води до хати йде...
Де хата? Дівчина та де?

Спалили німці дім, криницю
Розруйнували, а дівчицю
В ясир-неволю повели.
Чи знов зустрінємось коли?

Проїшли ми з боєм путь важку,—
В твій дім іду—рушник зберіг!
Як наречений в рушнику,
Прийду і стану на поріг!

10. XII 1943 р.
с Башмаково
Невельського району

ЩО СТАЛІН СКАЖЕ—ЗБУДЕТЬСЯ..

Од Харкова до Києва
Прослалась славна путь...
Привіт, гора Батиєва,
Здоров, мій Київ, будь!
Тобою біль свій міряли,
Йдучи на схід, на схід...
Та і тоді ми вірили,
Що прийде день побід.
І він прийшов! Всі вимпели,
Всі стяги підніму!
Води з Дніпра ми випили,
Вклонилися йому.
Ми знали: путь до празника
Веде через Дніпро.
Тремти, проклятий Гітлере,
Наш спис тобі—в ребро!
Що Сталін скаже—збудеться,—
Так на ж тобі, так на ж!..
Прийшов на нашу вулицю
Великий празник наш.
Цю дату не забути нам!
Лежить на захід путь...
Уже полки Ватутіна
За Києвом ідуть!
Ідуть проспектом празника,
Засвічують звізду—
На рідному Хрещатику,
В шевченковім саду!

6. XI 1943 р.

в день визволення Києва.

БАЛАДА ПРО СОЛДАТСЬКУ ПІДКОВУ

В руках незмінний автомат,
За спиною—мішок.
Усю війну пройшов солдат—
Од Прута по Моздок.
Чи кров од ран, чи сніг, чи піт,—
Мішок той на ремні.
Дві пари збив солдат чобіт,
Нема кінця війні!
Сходив він тисячу доріг,
П'ять рік пройшов убрід...
На захід звав його поріг,
А він ішов на схід.
На схід ішов солдат,—ну, що ж?..
І тільки десь в душі
Шуміла рідна річка Сож,
Манили комиші
І молодик між лип густих.
І дівчина сумна.
Женитись думав—і не встиг,
Розраяла війна.
Кивали вслід йому млини,
На клуні—чорногуз.
—Ну, що ж,—сказав,—після війни
Приїду і женюсь!
На три кімнати буде дім—
Такий у нього план..
Іде солдат, мішок на нім
І півдесятка ран.

Чи цвях, чи гайку знайде він,
Підкову, терпужок,—
Промовить:—Здасться на почин!—
І захова в мішок.
Бував солдат в усіх боях
Попереду полків.
(А двері будуть на пазах,
І ручки з двох боків!)
На схід ішов солдат,—ого!—
Тепер на Захід путь!
І річка Сож віта його!
— Живи й щасливий будь!
Він все в мішок збирати звик.
А як впаде,—ну, що ж?—
У кожного—свій молодик,
Своя маленька Сож.
Хтось інший візьме цей мішок
На щастя на своє,
Поставить дім, заб'є цвяхок,
В поріг підкову вб'є.
І, може, з сином на руках,
Йдучи через поріг,
Згада солдата, що в боях
Підкову цю зберіг!

22. I 1943 р.
с. Монастирсьок

БАЛАДА ПРО ЛАРИВОНОВУ МОГИЛУ

Як підніметься ранок і сонце услід—
Він виходить у степ на могилу,
І стає він обличчям на схід,
Випростовує постать похилу.
— Чи не йдуть?.. Ні тупоту з степу, ні пилу,
Тільки вітер тривожний шумить з небосхилу.
Прикладає він вухо своє,—
Сніг зсувається в щілі розталі,
Чує він—артилерія б'є
Усе далі, все далі і далі...
Одвертає він очі запалі,
Серце б'ється в нестерпному жалі...

А вночі, як спадає пільма,
Нишком сходяться люди до нього.

— Ну?—питаються люди.

— Нема.

— І не чути?

— Не чути нічого.

І розходяться мовчки і строго.

І сльоза закипає в старого.

Ще не світ не зоря,— всі на панцину йдуть,

Лиш старий Ларивон вируша в свою путь.

Як підніметься ранок і сонце услід—

Він виходить у степ на могилу,

І стає він обличчям на схід,

Випростовує постать похилу.

Ні, не видно,—ні тупоту з степу, ні пилу,
Тільки вітер та хмари пливуть з небосхилу.
Прикладає він вухо своє—
Артилерія навіть не б'є!
Значить далі пішли, відступили...
І він мовчки зіходить з могили.

Знову люди зібрались вночі.
— Ну?—спиталися люди в старого.

.....
Порішили кувати мечі.
Славна будь, партизанська дорога!

От чи скоро, чи довго,—метіль замела,
Ні стежини у лісі, ні сліду!
Ходить помста народна з села до села,
Піднімає людей,—чуєш, діду?
Взяв китайку, пішов од сусіда к сусіду,
Відкривав своє серце, свій смуток-обиду.

А погожого ранку,—не вчулось, не сон!—
Грім гарматний зі сходу почув Ларивон.
І він випростав постать похилу,
Повернувся обличчям на схід:
— Їдуть танки, Свободу везуть зорекрилу,
А за танками—сонце услід;
Їде військо червоне, шумить з небосхилу...
Він китайку підняв, водрузив на могилу.

Іще й досі в степу та могила стоїть,
«Ларивонова» звать її з того.

Час цю назву її збереже для століть.
А про діда? Спасибі. Нічого.
П'ять онуків з тих пір народилось у нього,
Дід живе—ого-го! І ще житиме довго!
Там, де вирви були—там барвінок поріс,
Час руїни і рани загоїв.
На окопах старих діти рвуть байбарис...
Та в неділю кобзар під горою
Пісню-думу онукам співа про героїв.
Вони в пісні живуть! В шумі липи старої...

9. I—8. II 1943 р.
с. Монастирсьок

ТОЙ ДЕНЬ ІДЕ!

Той день іде! Уся земля
Вже перемоги прапор шиє,
І круг фашистівської шиї
Затягується вже петля.
Все гітлерівське, ненависне
На шибениці мсти повисне!

Веде народ на правий суд
І Гітлера й криваву зграю.
І вже од краю і до краю
Луна розплати грізний гуд:
— Смерть, смерть!— такий тобі наш вирок,
Мерзенний людський недомірок!

Ти зазіхав на цілий світ?
Овва! Мала для цього пелька.
Три метри—ось тобі земелька
В твій ненажерливий живіт.
Той день іде! Ми ясно кажем:
Настане свято в домі нашім!

ЗМІСТ

Стор.

I. ЛІСОВІ ОСЕЛІ

Рябина	7
Лісові оселі	9
Тут селище було	11
Ніч перед боєм	13
Сотий німець	16
За що вони її убили?	17
Полонений	19
Штурм Великих Лук	21
Другий рік, як ми не знаєм дому	23
Вір, моя хорошая	24
Все це так було недавно	25
Ми й самі не знали, скільки друзів	26
Увечері в вівторок	27
В землянці	29
Ну, от і все	30
Лежу один, закутавшись в шинель	31
За тих, які в цю ніч в путі	32
Зникне війни лихоліття	34
Іюнь	36
День тебе не бачу	37
Під нашим деревом	38
Полуниці	39
Рости щаслива, світе-пташко!	40
«На фронті не сталося ніяких змін...»	42
Забава	43

	Стор.
Спить перед боєм батальйон	46
Ми не можем стрітись—я і ти	49
Як приїдемо з війни	50
Благословенні мисль і піт	52

II. 1941 РІК

1941 рік	55
Москва	63

III. ДОРОГА В СВЯТО

Чумацький шлях	67
Дорога в свято	68
Скидає цимця горда Україна	70
Ще тліє згарище села	72
Ти й не уявляєш, люба	73
Лети скоріше, коню мій	74
Діти просили їсти	75
Вірність	76
Настане, друзі, день	77
Рушник	78
Що Сталін скаже—збудеться	80
Балада про солдатську підкову	81
Балада про Ларивонову могилу	83
Той день іде!	86